

יידישע קולטור אין ראַטן-פֿאַרבאַנד – אַ טרויעריקע מעשע

Jiddischkultur i Sovjetunionen – en sorglig historia

Ett snabbt slut för en flertusenårig kultur

Paradoxalt nog innebar första världskriget i vissa fall en förbättring för de ryska judarna. I motsats till hur det varit i Tsarryssland kunde judarna i många tyskockuperade områden inrätta egna skolor och de fick tillträde till yrken och samhällspositioner som dittills varit stängda för dem.

Sedan de tyska styrkorna dragit sig tillbaka från Ryssland 1918 utbröt kaos med krav från flera regioner om självständighet, bl.a. från Polen och de baltiska staterna.

Efter Rysslands kapitulation och revolutionen 1917 fick befolkningen utstå inbördeskrigets ohyggligheter, då ett flertal grupperingar stred mot varandra; de röda mot de vita och ukrainska nationalisterna med angrepp på minoritetsgrupper som polacker och judar. Och hela tiden var det judarna, som fick betala det högsta priset. Det beräknas att 50 000 judar dödades under den ukrainske nationalistledaren Petliuras härjningar och lokala ansvariga för pogromer, de flesta väster om Dnjepr. Detta påskyndade många judars anslutning till de sovjetiska trupperna, vilket i sin tur bekräftade propagandan om de "bolsjevikiska judarna". Denna miljö är mästerligt skildrad både i Isaac Babels (d. 1940) "Budjonns röda ryttararmé" och i Aleksander Askoldovs (då förbjudna) film från 1967 "Kommissarien".

Efter revolutionen 1917 hade de sovjetiska judarna fått nationella rättigheter men utan ett eget territorium. Havererade projekt om en sådan hemvist var den judiska koloniseringen av Krim 1920 och inrättandet av den autonoma judiska regionen Birobidjan 1934.

Antisemitismen och dess yttringar förbjöds i lag och en judisk kulturell autonomi tilläts men inom mycket snäva ramar. Man satsade på jiddisch som det sanna folkspråket och förbjöd religiös utövning i organiserad form. 1920 stängdes synagogor för att bli klubbar av olika slag. Det inrättades en statlig jiddischteater, skolor med undervisning på jiddisch öppnades och många böcker översattes till detta språk från ryska. Man hade också alternativa helger till de traditionella judiska, då man istället framförde det socialistiska budskapet. Kända jiddischsånger fick nya texter med "rätt innehåll".

Man främjade alltså å ena sidan judisk (läs jiddisch) kultur men å andra sidan var målet hela tiden dess avskaffande. Man använde kulturen som angrepp på det traditionella och religiösa judiska livet. Men hur som helst var det tidigare obligatoriska judiska bosättningsområdet avskaffat, utbildningar och yrken av alla slag var (i princip) tillgängliga även för judar.

Jevseksija, 1918-1929, var det sovjetiska kommunistpartiets judiska avdelning med det uttalade målet att "förstöra det traditionella judiska livet, den Zionistiska rörelsen och den hebreiska kulturen" (i första hand religionen). Och det lyckades faktiskt på förvånansvärt

kort tid. Denna nya judiska identitet formades under 1920- och 1930-talen, då staten med alla medel ville skapa en ny judisk kultur, som var nationell till formen men socialistisk till sitt innehåll.

Leningatan 32 i dagens Birobidjan

I boken "Soviet and Kosher – Jewish Popular Culture in the Soviet Union, 1923-1939", skildrar Anna Shternshis hur detta gick till; hur man använder en "röd Haggadah" med nytt innehåll eller hur "Der kapitalistisher Ani Ma'amin" låter i sin början och slut: 1. "Jag tror på att kapitalismen härskar över kropp och själ....13. Jag tror på vår heliga tros eviga principer, den officiella politiska ekonomin". Det senare taget ur den starkt ideologiska tidskriften "Der apikoires" ("Avfällingen"), publicerad i Kiev 1923. Ordet "Gud" var här utbytt mot "pengar". De första kampanjerna riktades mot Rosh Hashanah och Jom Kippur i början av 1920-talet. Alternativa firanden av dessa helger organiserades, då man också passade på att förklara deras ursprung med att den judiska bourgeoisie försökte utnyttja massorna. Pesach var i "Den sovjetiska Haggadah" åminnelsen över hur man befriats från det kapitalistiska oket: "Vi var slavar under kapitalet tills Oktober(revolutionen) med stark hand ledde oss ut ur utsugningens land och om det inte varit för Oktober skulle vi och våra barn fortfarande vara slavar".

Man sa till de judiska ungdomarna att "visst, vi har våra och ni har era helger. Vi firar Första Maj och ni firar befrielsen från Egypten men innehållet är det samma". Sedersången *Dayenu* fick ny text som handlade om bolshevikerna. De fyra frågorna *Ma nishtane* är i den sovjetiska varianten en anklagelse, där en son frågar sin far varför han inte bekämpar rabbinerna och andra mörka traditioner.

De sovjetiska unga judarna fick lära sig att socialismen var den nya framtiden och den kläddes i en attraktiv dräkt. Det kan tyckas märkligt men det fungerade faktiskt. Resultatet blev att de sovjetiska judarna kände sig som judar men utan känsla för *jidishkeit* i traditionellt religiös mening.

Text: Staffan Böös, bild från internet